Francesc Pérez i Moragón

Etapes i protagonistes d'un èxit col·lectiu

Fabra, Moll i Sanchis Guarner. La construcció d'una llengua moderna de cultura des de la diversitat (2a ed., actualitzada i amb índexs)
Antoni Ferrando Francés
420 pp., 2019, València, PUV

Aquest títol, que prolonga l'extensa bibliografia del professor Antoni Ferrando Francés (Benicolet, la Vall d'Albaida 1947) —fa uns mesos s'ha publicat una rigorosa llista de les seues publicacions— reuneix ben encertadament diversos treballs fins ara esparsos en volums col·lectius i per tant difícilment accessible en general, però ben útils a qui vulga endinsar-se en les matèries tractades, abans per separat i des d'ara en un aplec estructurador.

L'autor és un investigador àmpliament acreditat en molt diverses àrees de la filologia catalana —va començar les seues recerques, de la mà de Manuel Sanchis Guarner, treballant sobre la literatura valenciana medieval i moderna, però després desplegà l'interès cap a períodes posteriors, i igualment cap a la història de la llengua: el manual *Història de la llengua catalana* (2005; 2011), del qual fou coautor amb Miquel Nicolás, constitueix una referència inexcusable—. Al capdavall, per l'edat i per la trajectòria que ha seguit després, Ferrando es va formar en una etapa en què els estudis de filologia catalana no havien assolit el grau d'especialització que ara el coneixem. En el seu cas, si més no, aquesta circumstància va propiciar una obertura de compàs cap a diversos horitzons que li han permès de compatibilitzar parcel·les d'indagació i de coneixement que potser ara mateix li haurien quedat distants, en un sistema de divisió de treball més tancat i repartit.

Avui és catedràtic emèrit de la Universitat de València, com a culminació d'una carrera molt fructífera, en què la docència i la investigació han anat unides amb una extraordinària capacitat de gestió com a creador i director molts anys de *Caplletra*, una revista fonamental apareguda el 1986 i àmpliament prestigiada en l'àmbit de la catalanística. També com a director de la sèrie de monografies Biblioteca Sanchis Guarner i de la col·lecció Biblioteca Lingüística Catalana, o com a gran impulsor de l'Institut de Filologia Valenciana, primer circumscrit a la Universitat de València i després ampliat a la d'Alacant i a la Universitat Jaume I, com a Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.

A banda això, Ferrando ha desplegat també la seua activitat com a president de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes, membre de la Secció

Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua o d'altres organismes.

En resseguir l'índex d'aquest llibre es pot comprovar de seguida que no es tracta en cap manera d'un recull venturer, com tants n'hi ha, en què acoblen elements de naturalesa molt distinta a l'atzar d'una possibilitat editorial. Ben al contrari, una coherència interna el recorre, a partir d'un fil conductor que podria ser enunciat així: com, amb el treball d'alguns pocs filòlegs i gramàtics del segle XX, es va estendre i consolidar una normativa comuna per a l'ús escrit la llengua catalana arreu dels territoris on era parlada. Entorn d'aquest fil de reconstrucció històrica, convergeixen qüestions directament connectades que en contextualitzen els episodis i l'acció personal o de grups, en un recorregut que en algun cas s'endinsa temps abans del segle XX.

En definitiva, darrere l'origen distint de tots els escrits ací aplegats, hi ha l'objectiu final de traçar una història de la normativització del català assenyalant-ne protagonistes i esdeveniments de caràcter fonamental, fundacional. I, convé remarcar-ho, prenent en consideració el conjunt de l'àrea lingüística i les iniciatives empreses a cadascun dels grans territoris, si n'exceptuem la Catalunya del Nord, per bé que la major precisió en els objectes analitzats es dedica a les nascudes al País Valencià.

El mateix autor, en el text introductori, alhora que explícita els orígens i el grau de reelaboració o actualització de cada text ara recollit, ens diu: «Fabra tenia dos reptes bàsics: proposar un model de llengua que fos adequat per als seus conciutadans catalans i fer que aquest model fos compatible per a tota la catalanofonia». La seua obra codificadora, però, «hauria estat lleugerament diferent si la situació sociolingüística, cultural i política de tots els països de llengua catalana hagués estat més o menys homogènia. No era així, i ell n'era ben conscient». Per això, assegura Ferrando, «Fabra derivà cap als gramàtics, lexicògrafs i escriptors baleàrics i valencians la responsabilitat d'estudiar les possibles opcions alternatives a incorporar en la llengua literària [...] Doncs bé, Moll a les Illes Balears i Sanchis Guarner al País Valencià han estat els dos gramàtics i alhora lingüistes competents que van assumir la complexa tasca d'adaptar el fabrisme als seus respectius territoris, completant i enriquint així l'obra de Fabra».

A través dels temes analitzats en els successius capítols de l'obra, es pot veure com l'autor articula, en un ordre generalment cronològic, els seus estudis relatius al compliment d'aquella proposta, dilatada en el temps. De fet, la major part dels treballs —no tots, com veurem— «aborden aspectes bàsics de la nostra història lingüística entre el 1906, data del primer Congrés Internacional de la Llengua

Catalana, i el 1983, data de les lleis de normalització lingüística de Catalunya i del País Valencià i de l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears».

D'acord amb aquest propòsit previ, el primer capítol està dedicat a «la dimensió nacional» del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana, celebrat a Barcelona el 1906 i que aplegà participants de tota l'àrea lingüística a més de catalanòfils estrangers. Ferrando hi destaca la intervenció d'Antoni Maria Alcover, gran promotor de la trobada —cinc anys abans, havia tret el primer número del *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*—, Pompeu Fabra, que llavors començaria el seu ascens —amb unes propostes sobre *Qüestions d'ortografia catalana* que durien, set anys més tard, a la formulació de les *Normes ortogràfiques* que encara, si fa no fa, fem servir— i el vell Teodor Llorente, que en l'última etapa de la vida, amb setanta anys i ja retirat de quasi tot, no va voler que el País Valencià deixés de tenir una representació d'un cert valor, si més no amb el pes simbòlic i social que la seua personalitat de patriarca mantenia encara.

Els capítols segon, tercer i quart estan dedicats bàsicament a estudiar la gran obra de Pompeu Fabra; d'entrada, en la seua contribució a la «reconstrucció d'una llengua nacional», per mitjà de la codificació ortogràfica (1913 i 1917), morfològica (1918) i lèxica (1932); a continuació, en els seus viatges i vinculacions amb el País Valencià; finalment, tot valorant el gran treball fet per Fabra amb la finalitat, de gran abast per al futur, d'incorporar en aquelles formulacions, en alguna mesura personals, les variants territorials de la llengua, en particular tenint en compte la gran literatura de l'època medieval i l'Humanisme. És a dir, en la meua opinió, quan havia funcionat en l'escriptura catalana, dins els usos literaris i administratius, una mena d'acord tàcit que amb una certa dosi d'anacronisme es podria anomenar ara mateix *estàndard*.

La sistemàtica de les qüestions abordades per Ferrando fa després una giragonsa no prou explicada en el text introductori, cap a «L'occitanisme des d'una perspectiva valenciana: un panorama històric», que, després d'un llarg excurs cap al segle XIII i els temps posteriors, troba la seua justificació dins del conjunt en el fet d'introduir-hi la qüestió onomàstica de la llengua, tantes vegades denominada *llemosina*, en especial al País Valencià fins —i durant— el període que encara, per un hàbit de comoditat, anomenem la Renaixença.

El fil cronològic es ressitua parcialment, però pres des de l'origen, al capítol següent, en què trobem un panorama de l'evolució en la «norma lingüística» al País Valencià, des del segle XIII, arran de la conquesta cristiana i la importació de la llengua catalana, fins al primer terç del XX, quan es produí de manera formal i àmplia l'acceptació de la normativa de l'Institut d'Estudis Catalans, al desembre de 1932 i

a la ciutat de Castelló de la Plana, en unes circumstàncies polítiques emmarcades pels passos inicials de la II República espanyola. Com he pogut dir en altres ocasions, l'acord resulta sobretot explicable tenint en consideració que les personalitats i els organismes que l'adoptaren actuaren de cara a una previsible oficialització de l'ús del valencià en el marc d'un Estatut d'Autonomia que alguns creien possible d'assolir amb més o menys dificultats i que finalment no es va aconseguir.

Aquella presa de posició col·lectiva de 1932, que tindria una enorme transcendència històrica —probablement, hauria calgut subratllar molt més l'aportació de Lluís Revest—, i les seues conseqüències posteriors fins al 1983, són objecte del capítol setè del volum.

En aquest apartat troba un relleu especial la funció divulgadora que d'antuvi emprengué Carles Salvador, amb l'organització de cursos de llengua, ja abans de la guerra de 1936-1939, i amb la publicació d'obres sobre ortografia i morfologia, que es completarien el 1951 en un volum didàctic, que després es coneixeria com a *Gramàtica valenciana*. Com és ben sabut, aquella obra del mestre de Benassal i Benimaclet tindria una gran influència positiva —juntament amb els vocabularis de Francesc Ferrer Pastor, un dels deixebles i continuadors de la tasca feta per Carles Salvador a Lo Rat-Penat en la postguerra— en els coneixements gramaticals d'un gran nombre de persones fins a una etapa recent. Tenen igualment un espai destacat en aquesta secció del llibre el paper que jugaren en la postguerra els grups de persones que treballaren per la difusió de la llengua a la vella entitat fundada per Constantí Llombart i al grup que tingué com a plataforma l'editorial Torre, encapçalada per Xavier Casp i Miquel Adlert; també, les valuoses aportacions individuals de Josep Giner i Marco i d'Enric Valor i Vives, i, com a part última, els paràgrafs dedicats a «La persistència del problema de l'autoritat normativa» —si bé no arriba, com hauria calgut esperar, a incloure la solució finalment adoptada per al problema, que fou la constitució de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, el 2001.

Un dels signants de les Normes de Castelló fou Manuel Sanchis Guarner —en aquell context jove autor de *La llengua dels valencians* (1933), obra reformulada després, a iniciativa de Joan Fuster, i que coneixeria nombroses reedicions i una repercussió molt profunda en la consciència lingüística de successives promocions de joves al País Valencià—. Sanchis Guarner centra l'atenció de Ferrando —d'altra banda col·laborador i successor d'ell a la Universitat de València i a l'Institut de Filologia Valenciana— en el capítol vuitè del llibre que ens ocupa, titulat «L'ideal idiomàtic de Manuel Sanchis Guarner». Ja d'entrada, Ferrando assegura que aquest ideal es va mantenir bàsicament inalterat durant la vida del lingüista, «malgrat

els profunds canvis polítics i socials» de l`època en què visqué. I al meu parer, convindria afegir: malgrat les moltes dificultats i incomprensions a què personalment hagué d'enfrontar-se, pel fet mateix de mantenir les seues idees i conviccions. Actitud més meritòria si es considera, sobretot, que els seus opositors no eren filòlegs i alguns ni tan sols havien fet sinó una etapa molt elemental dels estudis reglats. En una extensa taula esquemàtica, Ferrando formula el model propugnat per Sanchis per al valencià culte, quant a l'ortografia, l'ortoèpia, la morfosintaxi i el lèxic.

El novè capítol és el titulat «Francesc de B. Moll i Manuel Sanchis Guarner: dues maneres de vehicular el fabrisme». En ell, Ferrando posa en paral·lel les propostes gramaticals dels dos mestres, tenint en compte les grans diferències de base amb què cadascú es va trobar —molt més sòlida a les Illes, més inconsistent i conflictiva al País Valencià—, així com els objectius buscats quant al tipus de lector a obtenir, però també la coincidència essencial en els propòsits que perseguien els dos amics i col·laboradors, primer en l'*Atlas Lingüístico de la Península Ibérica* i després en el *Diccionari Català-Valencià-Balear*. Diu Ferrando: «Moll prenia com a punt de referència el model de llengua literària que propugnava per als escriptors balears. Era un model que a penes s'apartava del model literari fabrià», excepte si els parlars balears i els referents d'escriptors clàssics oferien solucions que ell considerava més adequades. «Sanchis, en canvi, partia en molts aspectes quasi de zero, ja que les descripcions anteriors del valencià eren generalment poc fiables [...] El seu propòsit era oferir als seus conciutadans una descripció rigorosa del valencià, destacar-ne els trets genuïns que es constaten en els parlars no urbans menys afectats per la interferència del castellà, dignificar la llengua col·loquial i proposar un model de llengua literària que convergís amb al resta del domini lingüístic.»

L'obra que comentem es tanca amb el capítol titulat «L'ideal idiomàtic de Joan Fuster». Certament, una presència tan àmplia de l'escriptor en aquest volum podria semblar sobrera, ja que no es tracta d'un lingüista. Ara bé, sens dubte Ferrando va tenir en compte a l'hora de rescatar el text en aquest aplec, i amb raó, que l'assagista valencià va ser un dels nostres escriptors contemporanis que de manera més immediata, just quan va començar a publicar, es plantejà el registre lingüístic que havia d'emprar i que per a ell seria en el futur, encara que no ho pogués preveure, a més d'un instrument de comunicació, com Ferrando posa en relleu, una eina *professional,* que havia de facilitar-li, o dificultar-li, la relació directa, amb els menors obstacles possibles, amb qui l'havia de llegir. O això esperaria ell. Se li plantejava un altre problema, que era el de l'estil, el de l'expressivitat comunicativa sense enfarfecs ni anacronismes, sense dialectalismes restrictius.

No li podia servir com a element de guiatge en això l'exemple d'Eugeni d'Ors, que tendia deliberadament i en excés al barroquisme expressiu, tot i que d'un altre cantó el va influir al principi, mostrant-li com era possible de tractar en català qüestions a què el jove aspirant a escriptor només havia tingut accés fins llavors en espanyol o en francès. Pel que fa a la *gramàtica*, d'una manera o altra hagué d'orientar-se i la *doctrina* de Fabra li semblà la més adequada, per tan clara, sistemàtica i lògica com era.

Eren les mateixes qualitats que devien haver atret abans, per raons diverses, escriptors, mestres d'escola, polítics i periodistes valencians, tota una llarga nòmina de persones animades d'una voluntat de modernització cultural que havia d'enfrontar-se a inèrcies socials i polítiques molt fortes i gens desinteressades. En un moment o altre, ja des de la dècada de 1910, tots ells havien formulat, públicament o no, una idea que el 1968, arran del centenari del naixement de Pompeu Fabra, Sanchis Guarner expressaria amb la rotunditat d'una consigna permanent, enmig del seu l'article «La implantació del fabrisme al País Valencià» (*Serra d'Or*, abril 1968): al País Valencià, deia, «mai no s'hi produí realment la lluita d'un altre sistema contra el d'En Fabra, però sí que calgué molt d'esforç i perseverança per a vèncer la inèrcia i el prejudici dels incultes, els irresponsables i els genialoides. No fou mai el dilema fabrisme o antifabrisme, sinó fabrisme, o caos».

La segona edició, tot just un any després de la primera, ha fer créixer el llibre en 16 pàgines. D'una banda, s'han aportat noves informacions —com ara la documentació d'una cinquena visita de Fabra al País Valencià, el 1937, com a president del patronat de la Universitat Autònoma de Barcelona en un moment en què València era capital de la República—, s'han ampliat les referències bibliogràfiques i s'ha esmenat algun error detectat en la primera edició. D'altra banda, s'han ofert uns acurats índexs onomàstic i antroponímic, imprescindibles davant l'allau d'informació de l'obra, tot i que el volum ja comptava amb un índex general amb el desglossament del contingut de cada capítol.

Un llibre que convida a la lectura d'una tirada si es vol obtenir una visió de conjunt del procés de normativització de la llengua catalana arreu de tot l'àmbit lingüístic català, amb una atenció especial a la difusió i adaptació del fabrisme al País Valencià i a les Illes Balears —aspecte sovint poc atès en les visions de conjunt del tema—, i que permet també una immersió parcial amb la lectura individualitzada de qualsevol dels seus capítols —ja que s'han concebut amb un tractament monogràfic i autònom–, o que es pot manejar com un text objecte de consulta puntual, gràcies també als índexs onomàstics.